

Academia Română
Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”

Societatea Germano-Română de Filosofie

KARLSRUHE – MÜNSTER – BUCUREȘTI – BRAȘOV – IAȘI

CERCETĂRI FILOSOFICO-PSIHOLOGICE

PHILOSOPHISCH-PSYCHOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN

Anul III

Nr. 1

ianuarie–iunie 2011

EXTRAS / AUSZUG

PERSONALITATEA MULTIPLĂ: DISOCIERE PSIHICĂ SAU TULBURARE DE IDENTITATE?

MARIA-ELENA OSICEANU

„M-am urât mai întâi, apoi m-am venerat;
după care am îmbătrânit împreună”.

Paul Valery

Multiple personality: psychological dissociation or identity disorder? Known as the „alternating personalities”, „cleavage of the Self”, „subjective dichotomy”, „dissociative identity disorder”, personality dissociation phenomena and the most spectacular aspect of those, double or multiple personality syndrome, are undeniable expressions of human mental life. Dissociation can be present in every „normal” individual who would show more or less dissociative tendencies, occupying different positions along a linear continuum, while the „multiple personalities” would be the highest „diffraction” form of personality; these are situated at the extreme poles of this continuum, integrating what is defined in the current specialized language: *dissociative identity disorder*.

Multiple personality involves an increased identification dynamics, as result of the activation of the unconscious psychological mechanisms and it expresses oneself by instability in identifications and a „fundamental inconsistency of the identity feeling”. The main symptoms of the multiple personality syndrome are: depressive state and memory disorders.

Key words: multiple personality, dissociative identity, cleavage of Self, defense mechanism.

1. Personalitatea multiplă - fenomen disociativ

Nu puține sunt cazurile când se observă că, în funcție de situație, un individ poate etala „fațete” diferite ale personalității sale, fără ca această „disociere” să fie cu necesitate, o expresie a fenomenului de personalitate multiplă. Sintagma „fațetă” a personalității, folosită ca figură de stil, trimite la „față”, „înfățișare” și la grecescul „prosopee”, derivat din «prosopon» care înseamnă „mască de teatru”, desemnând tendința irepresibilă a psihicului uman de a-și modela personalitatea, de a se exhiba de manieră teatrală, de „a face față”.

Modificările personalității se reflectă uneori printr-o „dedublare” sau, mai degrabă, o „fragmentare a Eului”¹. La un număr mare de persoane aflate în condiții dintre cele mai diverse, se constată că unitatea normală a conștiinței este anulată și, în consecință, apar mai multe conștiințe distincte, fiecare având „percepțiile sale, memoria sa și chiar caracterul său moral”.

Cunoscute sub denumirile de „sindrom de personalitate dublă sau multiplă”, „tulburare de identitate disociativă”, „personalități alternante”, „clivaj al Eului” sau „diviziune subiectivă”, dintotdeauna fenomenele de disociere a personalității au avut un efect magic, fascinându-i în egală măsură, atât pe savanți, cât și pe profani. Atracția neobișnuită pentru acest tip de fenomene a fost puternic întreținută de credința, general răspândită (dar, „pe furis” admisă!), că într-unul și același individ „sălășluiesc” mai multe suflete...

Fenomenele disociative și cel mai spectaculos aspect al acestora, *sindromul personalității multiple*, constituie un domeniu vast și complex, care relevă că „difracția” personalității umane „afectează în egală măsură atât oamenii de rând, cât și savanții”; atât unii cât și ceilalți se pot dovedi a fi în anumite situații (de cele mai multe ori de natură patologică), „alterați” (în sensul de alterare a relației cu *alter-ego*) și „dedublați”.

Disocierea poate să apară la orice individ uman „normal”, care ar prezenta tendințe mai mult sau mai puțin disociative, ocupând astfel poziții diferite de-a lungul unui *continuum linear*, în timp ce „multipli” ar fi cei mai „disociați” dintre toți; ei se situează la punctul extrem al acestui continuum manifestând ceea ce se numește în limbajul actual de specialitate: *tulburare de identitate disociativă* (I. Hacking, 1998, p. 44).

Natura acestor „lumi interioare”, structura și complexitatea lor este limitată de imaginația și cadrul de referință al individului. *Alter-ego*-urile sunt „reticente” atunci când trebuie să-și dezvăluie identitatea.

În concepția lui Karl Jaspers, tulburările de identitate sunt tulburări ale conștiinței de sine, caracterizate prin alterarea sau pierderea sentimentului de a fi identic cu sine însuși și aparțin tabloului caracteristic sindromului de depersonalizare. Pot fi însoțite de pierderea sentimentului de autonomie și de unitate a Eului, creând impresia de dedublare.

Însă, pe lângă cazurile de dublă conștiință, explicate prin „transformările” conștiinței individuale, se întâlnesc și cazuri în care nu este scindată întreaga personalitate, ci „se desprind din ea doar fragmente mai mici”, acest fenomen fiind mult mai probabil și mai frecvent.

Pornind de la raportul de complementaritate dintre conștient și inconștient, fundamentat pe principiul coincidenței contrariilor, al lui W. Pauli, C. A. Meier lansează o întrebare cel puțin bizară, cu privire la existența unui „conștient aproximativ”, adică o stare intermediară între conștient și inconștient, care ar putea explica în bună parte apariția acestor fenomene, la nivelul personalității umane.

¹ La începutul vieții, Eul este lipsit de coeziune, oscilând fără încetare între mișcările de integrare și dezintegrare, întrucât are tendința de a se „fragmenta”. (F. COUCHARD, J. SIPOS, M. WOLF – *Phobie et paranoia*, Paris, 2001, p. 81).

Wundt amintea în lucrările sale de „existența unei multitudini de conștiințe individuale”, dar se pare că ideea dublei conștiințe, adică a unei „supra” și a unei „subconștiințe”, în sensul lui Fechner, ar proveni din misticismul psihologic al școlii lui Schelling.

H. Taine ridică acest fenomen la rangul de paradigmă, în cadrul teoriei sale psihofiziologice. Prin opoziție cu spiritismul, el dezvoltă teza unui Eu „ne-identific” cu el însuși, întrucât este legat de multitudinea senzațiilor care îl constituie. Taine reevaluează o metaforă scenică pe care o preia de la David Hume: „*creierul uman este un teatru unde se joacă în același timp mai multe piese, pe mai multe planuri, dintre care doar unul singur este în lumina reflectoarelor. Nimic nu poate fi mai demn de studiu decât această pluralitate funciară a Eului, care merge mai departe decât ne putem imagina*”.

Chiar dacă nu servește de model dedublării, metafora teatrală sugerează o topică, întrucât dualitatea paradoxală a comediantului conștient de sine și de celălalt, dă naștere la două personalități juxtapuse „în același creier”, care nu pot dialoga sau nu se pot certa între ele, întrucât prima nu este conștientă de existența „în culise” a celeilalte.

Datorită caracterului, cel puțin „straniu”, în ceea ce privește apariția și modul de manifestare, sindromul de personalitate multiplă este asociat obsedant cu aceeași întrebare: este o „tulburare reală” sau nu? Unii cercetători, cum ar fi, Richard Kluft și David Spiegel, consideră că „da”, în timp ce alții, ca Fred Frankel și Martin Orne, că „nu”, ci ar fi o „pură invenție”, întrucât multe din simptomele întâlnite în sindromul personalității multiple se regăsesc și în tabloul clinic al altor entități nosografice (nevroza isterică, personalitatea borderline, psihoza maniaco-depresivă).

Problematika personalității multiple este diferit abordată în diverse culturi. De exemplu, în cultura nord-americană puternic marcată de monism, la începutul anilor '80, apare o adevărată „epidemie de personalități multiple”. Statisticile arată că, dacă în anul 1972, personalitatea multiplă era considerată o „simplă curiozitate”, în schimb în 1992, fenomenul cunoaște o adevărată expansiune în mediul clinic unde se înregistrează peste 6000 de cazuri de acest gen. Dimpotrivă, în cultura clinică francofonă, chiar și în versiunea sa „lacaniană”, ce insistă în special asupra „diviziunii structurale a subiectului”, abordarea tulburărilor disociative nu a cunoscut aceeași amploare.

O posibilă explicație cu privire la propagarea fenomenului „personalității multiple” în SUA, revine „intensificării” producțiilor hollywoodiene legate de acest subiect, precum și rolului talk-show-urilor televizate, care satisfac gustul pentru bizarerie al publicului.

Cazurile de *personalitate multiplă*, care suscită actualmente un interes deosebit în SUA, ridică întrebări cu privire la mecanismul de *clivaj* și la locul pe care îl ocupă acesta la nivelul Eului. De aici, a apărut o nouă perspectivă asupra noțiunii clasice de *disociere*. Având un sens exclusiv descriptiv, ea se distinge de

mecanismul fundamental din schizofrenie (*Spaltung*), descris de Bleuler în 1911. Aceste tulburări sunt în relație cu evoluția culturală a isteriei.

Personalitatea multiplă devenită în actualele manuale de psihiatrie *tulburare disociativă de identitate* este inclusă în cadrul „tulburărilor disociative ale funcțiilor normal integrate”, cum ar fi: tulburările de identitate, memorie, conștiință, percepția mediului ambiant (cf. DSM-IV). Pentru unii autori, *conversiunea* este o tulburare disociativă (C. Chabert, 1998, p. 42-43).

Trebuie notat că, tulburările disociative, astfel definite nu au un caracter patologic prin ele însele, dar pot găsi un loc în cultură, în experiența religioasă. Ele nu implică nici suferință, nici alterarea funcționării psihice și nici nu necesită îngrijire (spre deosebire de cazul stărilor limită și al altor tulburări, în care sentimentul de identitate este afectat, considerate de numeroși autori, „cazuri speciale”).

1.1. Clasificarea fenomenelor disociative (diviziuni subiective)

În literatura de specialitate a școlii franceze de psihopatologie (F. Sauvagnat, 2001), se disting cel puțin șapte tipuri de disocieri (diviziuni subiective) ale personalității:

1. *diviziuni subiective politeiste*, corespund posesiunii divine, într-un registru politeist mai mult sau mai puțin sistematizat;
2. *posesiunile demonice*, din mediul creștin;
3. *curentul de influență mesmeriană*, de inspirație în același timp mistică și raționalistă (mesmerismul din secolul XVIII);
4. *diviziunile subiective freudiene*. În teoriile sale S. Freud a manifestat interes pentru fenomenul de personalitate multiplă, ca „fenomen particular de conștiință” sau ca mod specific de identificare, punând accent pe gândirea inconștientă.
5. *sindromul Ganser și formele crepusculare*;
6. *personalitățile psihotice secundare*, care apar în cadrul unei trăiri halucinatorii sau a automatismului mental (se întâlnesc în psihopatologia germană și rusă: Hagen și Kandinsky, dar și în cea franceză: Clérambault);
7. *personalitățile multiple „nord-americane”*, DSM-IV făcând din acest sindrom o „tulburare de identitate”.

Acestora li se adaugă, în opinia unor autori, și „problema diviziunii perverse”.

Un lucru de remarcat: școala franceză folosește preponderent conceptele de „personalitate alternantă” sau „diviziune subiectivă”, în timp ce școala engleză, pornind de la ideea existenței „dublei conștiințe”, preferă să utilizeze sintagma „tulburare de identitate”. În ciuda diversității terminologice, pentru a asigura o unitate și omogenitate conceptuală, pe tot parcursul lucrării noastre, vom păstra termenul de „personalitate multiplă”.

2. Mitul dublei personalități: Dr. Jekyll și Mr. Hyde

Omul este în realitate „nu unul, ci doi”.

Pornind de la „mitul universal al dedublării”, romancierul Robert Louis Stevenson în cartea *Dr. Jekyll și Mr. Hyde* (1886), descrie în mod magistral sentimentul existenței unei duble personalități la ființa umană. Jekyll și Hyde, două nume date aceluiași individ, simbolizează îngerul și demonul care există în fiecare dintre noi.

Autorul romanului - despre prietenia (deloc întâmplătoare!) căruia cu Janet, autoritate în studiul fenomenului de personalitate multiplă, se cunosc amănunte doar în cercuri restrânse -, se împarte între două identități și pune în scenă un personaj capabil oricând să se transforme în dublul său (*alter-ego*), fie fără voia lui, fie conștient și voluntar sau, cum ar spune Jacqueline Carroy: fie „ asemenea unui posedat, a unui somnambul sau a unui isteric”, fie „în maniera unui obsedat” (J. Carroy, 1993). Originalitatea lucrării constă în modul în care, un medic, Jekyll, analizează cu finețe toate modificările care au loc la nivelul personalității sale, reușind totuși să-și zică „Eu”, observând cum devine un „altul”, adică Hyde. Jekyll expune complet cazul în finalul cărții, folosind pronumele „Eu”; pe tot firul epic Jekyll este în postura de locutor, niciodată Hyde.

Omul este în realitate „nu unul, ci doi” constituind o „veritabilă federație de cetățeni multiformi, heterogeni și independenți”, afirmă Stevenson prin intermediul lui Jekyll (R. L. Stevenson, 2000, p. 72).

Dualitatea omului, esențială și primitivă, se manifestă mai ales sub aspect moral. Aceasta reprezintă o lege dură a existenței, pe baza căreia s-a construit o bună parte a moralei religioase și, neîndoielnic, constituie una dintre cele mai frecvente surse de neliniște și anxietate. Dualitatea existențială este un adevărat blestem pentru umanitate, întrucât „în sânul deșirat al conștiinței, acești gemeni antipodici – binele și răul –, se află într-o permanentă luptă, iar până acum nu se cunoaște niciun mijloc de a-i separa”.

Apariția celor două personaje, Jekyll și Hyde este consecința producerii unui clivaj, mai pronunțat decât la marea majoritate a oamenilor, care delimitează cele două domenii ale binelui și ale răului, locul unde se separă și se compune dubla natură umană. Lecția contrariilor insidioase, exprimată prin clivajul dintre două nume și două fețe exclusive, trimite subtil la o hibridare a două trăsături de personalitate contradictorii, uniune respinsă dar, insistentă, la nivelul personalității individuale: „în ciuda duplicității nu eram ipocrit, cele două fețe ale Eului meu erau fiecare dintre ele foarte sincere; nu eram mai puțin eu însumi când făceam un bine sau un rău [...] Cele două personalități, una de înaltă ținută intelectuală (*Dr. Jekyll*), iar cealaltă cu totul imorală (*Mr. Hyde*), își disputau câmpul conștiinței, pentru că „eram amândouă”. Fiecare dintre cele două personalități tindea să elimine din existența individului tot ceea ce era insuportabil” (p. 73).

Mr. Hyde, simbolul răului, este partea ascunsă a personalității, mai puțin robustă și dezvoltată: „în cursul vieții trupul îmi fusese supus la efort și oboseală”,

la nivelul căreia, cenzura morală lipsește practic cu desăvârșire: „*am renunțat tacit la libertate și la tinerețe, la plăcerile ascunse, pe care le-am gustat mai târziu «deghizat în Hyde»*”. Așa cum binele se reflecta în fizionomia primului, răul se înscria în toată deplinătatea pe trăsăturile celui alt; răul pusese pe trupul lui Hyde o amprentă de deformitate și decădere: „*acea urâtă efigie îmi apăru în oglindă nu respingătoare, ci chiar simpatică. Eram tot eu... Îmi părea natural și uman [...] încarnarea răului, provoca oripilarea celorlalți pentru că era alcătuit exclusiv din rău, în timp ce toate celelalte ființe sunt alcătuite dintr-un amestec de bine și de rău*” (p. 76).

Hyde îl domina adeseori pe Jekyll, iar pentru tot răul provocat în jur doar Hyde era vinovat, Jekyll păstrându-și astfel intacte calitățile și conștiința morală. Cele două personalități aveau în comun memoria, celelalte facultăți erau inegal repartizate între ele; afecțiunea lui Jekyll era mai mult decât paternă, în schimb, indiferența lui Hyde, mai mult decât filială. Trecerea de la o personalitate la alta presupunea „o agonie pe care omul o trăiește doar la naștere și la moarte”, motiv pentru care, Jekyll, fără a mai putea îndura „torturile metamorfozei”, înțelege că trebuie să aleagă între cele două personalități.

Scena jocului de dedublări și redublări este esențială în înțelegerea fenomenului de personalitate dublă, ridicând o serie de întrebări: cine contemplă în final fața „alterată” din oglindă, Jekyll punându-l în scenă pe Hyde sau Hyde punându-l în scenă pe Jekyll? Jekyll sau Hyde? Jekyll și Hyde?

Fără îndoială, această imagine a dublei reversibilități, face trimitere la articolul lui Lacan²: „Stadiul oglinzii ca fundament al funcției Eului” („Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je”), în care autorul prezintă agresivitatea ce apare între Eu și alter-ego. Oglinda, în speță relația speculară («speculum», în latină înseamnă oglindă), este în mod paradoxal, locul de manifestare a contrariilor; Eul se poate transforma în alter-ego, relația narcisică, de iubire, în ura cea mai cumplită, iar atracția în respingere. Relația „Eu și el” (alter-ego) care reprezintă în oglindă unul și același lucru, reflectare a principiului identității, se poate transforma într-un moment de „rivalitate identitară” în: „ori Eu ori el” (J. Lacan, 1971, p. 93).

În final, personalitatea lui Hyde va înlocui irevocabil, personalitatea lui Jekyll: „*îmi pierdeam puțin câte puțin controlul asupra Eului meu principal și superior, pentru a mă identifica din ce în ce mai mult cu Eul meu secund și inferior*” (p. 82).

A renunța la o personalitate în favoarea celeilalte, adică la un anume mod de a fi, pentru a adopta un altul nou, acceptabil în plan social, constituie o dilemă la fel de veche ca și umanitatea, reflectând tentațiile și temerile care decid soarta

² Lacan a evidențiat în mod remarcabil rolul „aparaturii reflexiv” (oglinnda) în apariția dublului, la nivelul căruia se exprimă cele mai eterogene realități psihice. Faptele de mimetism concepute ca identificare heteromorfa sunt importante pentru că ridică problema semnificației spațiului și timpului la nivelul personalității umane, ele reprezentând mai mult decât controlul adaptării. (J. LACAN - „Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je”, în *Écrits*, vol. I, Paris, Gallimard, 1971, p. 92).

omului „păcătos supus permanent ispitei”, dar care, în cele mai multe cazuri, acționează la fel ca și Jekyll: „*am ales și eu ca majoritatea oamenilor cel mai bun rol, dar în final mi-a lipsit energia de a-l exersa*” (p. 83).

Soluția finală este una singură: *suicidul*, decizia fiind luată la nivelul personalității lui Jekyll, iar execuția având loc la nivelul personalității lui Hyde.

3. Istoricul sindromului de personalitate multiplă

Primul caz de personalitate dublă, așa-zis „naturală”, semnalat în literatura de specialitate este „cazul Félida” al medicului chirurg Eugène Azam. Alte surse consideră că personalitatea multiplă a fost descrisă pentru prima dată în 1816 de Mitchell, în prezentarea „cazului Christine Beauchamp”. Aceste cazuri au fost ulterior preluate și dezvoltate în studiile lui Théodule Ribot, Pierre Janet și Morton Prince.

Cazul Félida, pe care medicul Eugène Azam l-a studiat vreme îndelungată (1858-1876), prezintă istoria unei vieți duble sau a unei amnezii periodice. Félida are două personalități, fiecare având valori morale proprii și două Euri perfect distincte: „*cel de-al doilea Eu nu este deloc un Eu artificial, el este perfect organizat, capabil să lupte împotriva primului Eu și chiar să-l înlăture*” (A. Binet, 1998, p. 41). Prima personalitate este tristă și amnezică, personalitatea secundă este pasionată, dar păstrează în memorie condiția celei dintâi. Gurney vorbește de o stare de dedublare prin diviziunea conștiinței, ceva similar somnambulismului, caracterizată prin existența a două Euri: un Eu normal (personalitatea principală) și un Eu somnambolic (condiția secundă).

Din punct de vedere al primei personalități, avem de-a face cu un clivaj caracterizat de uitarea lui „alter-ego”, în maniera unei posesii demoniace; în schimb, privit prin prisma celei de-a doua personalități, același clivaj este însoțit de conștiința și memoria celei dintâi, dar în maniera unei obsesii. Prima perspectivă este cea pe care o va alege Janet, iar cea de-a doua va fi preferată de Freud, de unde și diferențele ulterioare care apar între cei doi, atât în plan teoretic, cât și terapeutic (reflectă diferența dintre uitare și amintire!).

În 1876, odată cu aducerea în prim plan a cazului Félida și a fenomenului de personalitate dublă, comunitatea științifică va readuce în discuție, teza complexității și unității Eului. Paul Janet (1876), unchiul lui Pierre Janet, subliniază că fenomenele de personalitate dublă nu afectează teza unității Eului și că: „*[...] trebuie făcută distincție între «sentimentul fundamental al existenței», pe care îl numim și sentiment al Eului, care este indivizibil și nu poate varia decât în intensitate și «sentimentul de individualitate» care este un fapt complex și poate varia fără ca sentimentul fundamental al existenței să fie afectat în vreun fel*” (J. Carroy 1993, în F. Sauvagnat, 2003, p. 44).

Théodule Ribot definea Eul ca „suma stărilor actuale de conștiință”, memoria fiind liantul care asigură continuitatea: trecut – prezent – viitor (I. Hacking, 1998, p. 326). Autorul evidențiază că: „*unitatea Eului, în sensul psihologic*

al cuvântului, este coeziunea, pentru o anumită perioadă de timp, a unui număr de stări de conștiință clară, însoțite de altele mai puțin clare, și de o mulțime de stări fiziologice care, fără a fi însoțite de conștiință, ca altele de același tip, acționează la fel ca și acestea. Unitate, înseamnă deci coordonare”.

Alfred Binet admite că - chiar dacă sunt ignorate -, în afara conștiinței pot să apară idei, gânduri, fenomene psihice (existența cerebrației inconștiente, de care vorbeau Huxley și Charpentier, anunța indirect existența inconștientului), reflectând astfel, ceea ce el numește „pluralitatea conștiinței la un individ”.

*„Spunem conștiință, nu spunem personalitate, deoarece conștiința desemnează o reuniune de fenomene psihologice; acestei colecții nu trebuie să i se dea numele de „personalitate”, decât atunci când se ajunge la un grad înalt de dezvoltare și apare ideea de Eu; [...] cu toate că limita dintre cele două va fi dificil de trasat – tocmai pentru că este mai degrabă o diferență de natură, decât una de grad –, este sigur că mișcările foarte simple, provocate la o persoană normală în timpul stării de distragere a atenției, reprezintă „semnul” existenței unei subconștiințe, argument susținut și de faptul că, în aceleași condiții și cu aceleași procedee, se poate provoca la o persoană isterică, o subpersonalitate” (A. Binet, *Dedublarea personalității și inconștientul*, 1998, p. 248).*

Toate stările care apar la nivelul personalității, stări pe care individul nu le conștientizează, aparțin altor personaje; aceste „elemente rătăcite” se pot organiza în personalități noi, în așa-numitele „personalități secundare”, ascunse într-o oarecare măsură „în spatele conștiinței personale”.

În epoca Férida, simptomele care apăreau în cazurile de personalitate multiplă erau frecvent asociate cu isteria, deoarece au în comun o serie de simptome (în psihopatologia franceză, cazurile de dedublare erau etichetate de cele mai multe ori, drept isterii, de unde necesitatea stabilirii unui diagnostic diferențial!). Hipnoza și isteria au constituit cele două aspecte ale matricei în care se va concepe fenomenul de personalitate multiplă.

Și, nimeni nu a descris mai bine decât Pierre Janet, personalitatea isterică. Tabloul clinic al personalității isterice, așa cum a fost prezentat de Janet, conține elementele descriptive ale entității nosografice, care va fi cunoscută mai târziu sub denumirea de personalitate multiplă. Simptomele evidențiate aveau caracteristici comune cu depresia: anxietatea, emotivitatea, instabilitatea emoțională, dar, în egală măsură, includeau sugestibilitatea exagerată, un autocontrol deficitar, o imaginație bogată, tendința de autodistrugere, regresie, îngustarea câmpului conștiinței și derealizarea (I. Hacking, 1998, p. 258-259).

Pierre Janet subliniază cele două condiții principale ale divizării conștiinței, anestezia și distragerea atenției: *„distragerea atenției poate produce indirect o anestezie psihică, dar și o divizare a conștiinței, pentru că cele două fenomene sunt până la un anumit punct echivalente: distragerea atenției este o anestezie pasageră, iar anestezia psihică, o distragere permanentă”* (P. Janet, în A. Binet, 1998, p. 118). Janet studiază femeile isterice, la care produce artificial, prin hipnoză și sugestibilitate, o personalitate secundă, subliniind că: *„la aceste bolnave se produce o îngustare a câmpului conștiinței; în starea de distragere a atenției este*

de ajuns să pronunți câteva cuvinte cu voce joasă pentru a intra în relație cu personajul inconștient” (autorul denumește personalitatea secundă „personaj inconștient”). „Fraza nu este auzită de personalitatea principală, dar personajul inconștient ascultă și profită de aceasta” (idem).

Entitățile psihice dezagregate, formate în afara conștiinței „normale” a subiectului, determină apariția „personajului inconștient”: „[...] o porțiune separată a conștiinței normale care se organizează în «personalitatea secundară» sau în «personajul inconștient». Acesta desemnează, în general, Eul normal la persoana a treia și se numește alter” (P. Janet, în A. Binet, 1998, p. 119-121). Pierre Janet, ca și Alfred Binet, arată că „medium-urile”, ar fi de fapt indivizii care pot să exprime cu ușurință „personajul inconștient”.

Pierre Janet interpretează personalitățile secunde ca rezultat al mișcărilor automate cvasi-deficitare, care preferă să comunice prin scris: „colaborarea dintre conștiințe la isterici, se manifestă într-un fel cu totul remarcabil în «scrierea automată» (în acest tip de scriere, una din conștiințe reprezintă scrierea, iar cealaltă exprimă ideea)”.

În urma experimentelor făcute pe isterice, Janet ajunge la următoarele concluzii: 1. elementele care intră în mod normal, în constituția Eului, pot fi în stare de dezagregare; 2. una din conștiințe nu încetează să însoțească aceste elemente, cu toate că Eul normal își pierde conștiința; 3. uneori, în condiții excepționale, patologice sau experimentale, aceste elemente dezagregate, se organizează în personalități secundare (P. Janet, în A. Binet, 1998, p. 50). În plus, dacă se multiplică punctele de contact dintre cele două conștiințe (chiar dacă inițial conștiința principală ignora conștiința secundară), cu timpul, una dintre ele, de obicei conștiința secundă, „anormală”, tinde să se dezvolte în detrimentul celeilalte, iar fenomenele subconștiente sunt capabile să „invadeze” Eul normal și chiar să-l „suprime”³.

4. Personalitatea multiplă între disociere și identificări

Joseph Jastrow, un pseudoprecursor al lui Freud, publica în 1890, un articol intitulat: „Time Relation of Mental Phenomena”, în care se referă la fenomenul de personalitate multiplă. În prefața cărții *The Subconscious*, a lui Jastrow, Pierre Janet sublinia că unitatea absolută a Eului este „o vedere metafizică, acesta fiind în realitate disociabil”. Din această perspectivă, pentru Janet „subconștientul” este tot un gen de conștiință, situată „dedesubtul conștiinței normale”. Esențial în concepția janetiană este însă faptul că „subconștientul” este rezultatul unui proces patologic de disoluție, de dezagregare a conștiinței, a personalității. În aceeași prefață, Pierre Janet scrie: „termenul subconștient se limitează în a rezuma caracterele neobișnuite pe care le prezintă observatorului, anumite tulburări ale personalității” (A. Binet, op. cit., p. 19).

³ Personalitatea „secundă” poate deveni permanentă, datorită transformării personalității principale (inițiale).

Disocierea sau diviziunea internă care generează „fragmentarea personalității” ridică o întrebare cu privire la unitatea subiectului, omogenitatea, coeziunea sa. Termenul disociere îi aparține lui Pierre Janet și pătrunde în limba engleză, în 1890, datorită lui William James, care era fascinat de psihologia franceză și de personalitatea științifică a lui Janet (I. Hacking, 1998, p. 72-73). La rândul său, Morton Prince, pionierul american al fenomenului de personalitate multiplă, leader-ul școlii de psihologie din Boston, va utiliza în scrierile sale acest termen, începând din 1890. Prince considera că declinul isteriei va reprezenta „un dezastru” pentru fenomenul de personalitate multiplă.

În schimb, Sigmund Freud s-a opus în mod constant asocierii tulburărilor de identitate cu cele disociative, personalitatea multiplă fiind prezentată ca un diagnostic independent. El afirmă că la isterici apare această diviziune și vede în ea efectul multitudinii și incoerenței identificărilor care se „izolează unele de altele prin rezistențe” și „acaparează alternativ conștiința”, explicând astfel, secretul cazurilor de personalitate multiplă. În 1912, Freud postula în fața „Society for Psychic Research” ipoteza inconștientului dinamic, asociată unei alte ipoteze fundamentale: aceea a existenței unei „conștiințe divizate” și a „anumitor gânduri sau procese psihice”, care pot constitui o conștiință separată. Definiția pe care Freud o propune pentru inconștient, îl constrânge să descrie „personalitățile multiple” ca pe un epifenomen legat de trecerea de la o „stare de conștiință la alta” sau de la o „stare la alta a Eului”.

În eseu *Eul și sinele (Le Moi et le Ça, 1923)*, Freud nota că identificările numeroase ale Eului pot să aibă consecințe patologice. La nivelul Eului pot apărea identificări diferite, incompatibile sau contradictorii, izolate unele de altele prin rezistențe psihice: „*așa poate fi explicat fenomenul de personalitate multiplă, care rezidă în diferite identificări ce «acaparează» conștiința în mod alternativ. Chiar dacă lucrurile nu capătă amploare, între diferitele identificări care divizează Eul apar o serie de conflicte; totuși, nu toate conflictele au un caracter patologic*” (S. Freud, 1923/ 1981, p. 235).

Freud constată că în procesul de identificare, forma cea mai primitivă a atașamentului afectiv, Eul „absoarbe” proprietățile obiectului investit afectiv. Trebuie notat că în aceste identificări, Eul „copiază” când o „persoană iubită”, când o „persoană detestată, disprețuită”, de unde și aspectul lor contradictoriu. Se constată că unele dintre aceste identificări sunt parțiale, Eul limitându-se să „împrumute” de la obiect, una sau doar câteva trăsături de personalitate. Spre sfârșitul operei sale, în lucrarea *Compendiu de psihanaliză (Abrégé de psychanalyse, 1938)*, Freud revine în mod indirect asupra personalității multiple, prin descrierea clivajului, mecanismul psihologic care generează acest fenomen. Eseul „Clivajul Eului în procesele defensive” („*Le clivage du moi dans le processus de défense*”, 1938), care este cu siguranță ultimul articol redactat de Freud, reflectă în ce măsură părintele psihanalizei a ezitat, în special la sfârșitul operei sale, între două poziții: 1) fie să „parieze” pe forța Eului (cum îi sugera teoria elevului său Heinz Hartmann); 2) fie să înfățișeze clivajul Eului ca pe o formulă generală.

Oricare ar fi opțiunea finală a specialiștilor, rămâne de necontestat faptul că, personalitatea multiplă presupune o dinamică identificatorie crescută, rezultat al activării unor mecanisme psihologice inconștiente și se exprimă prin labilitate în identificări și o „inconsistență fundamentală a sentimentului de identitate” (J. André, J. Lanouzière *et al.*, 1999, p. 87).

5. Personalitatea multiplă în manualele de psihiatrie (DSM-III și DSM-IV)

Una dintre cele mai controversate și disputate entități nosografice, isteria, concept-pilot în numeroase studii, cercetări și teorii din domeniul psihopatologiei, psihanalizei și al psihologiei clinice dispare din DSM-III al APA (1983), dar „reînvie” într-un anumit fel, sub forma „personalităților multiple”.

DSM-III, definește personalitatea multiplă ca fiind: „*tulburarea de personalitate caracterizată prin existența la o persoană a două sau mai multe personalități sau stări de personalitate diferite, care dețin pe rând controlul total al comportamentului individului*” (DSM-III-R, 1993, p. 285). Personalitatea multiplă a fost adeseori asimilată psihozei maniaco-depresive, în care alternau faze de depresie, de manie și de stabilitate. Conform opiniei unor autori, această entitate nosografică aparține tulburărilor disociative din cadrul nevrozelor isterice. În SUA, datorită DSM-IV, personalitatea multiplă a devenit o „tulburare disociativă de identitate” care seamănă cu clivajul personalității isterice.

Începând cu DSM-IV (1994), termenul de personalitate multiplă dispare din manualele de psihiatrie, aceeași entitate nosografică fiind denumită: *tulburare de identitate disociativă*. Allen Francis și Michael First sunt cei care propun următoarea definiție a personalității multiple: „*elementul esențial al tulburării de identitate disociativă îl constituie prezența a două sau mai multe personalități sau stări de personalitate sau identități distincte care iau în mod recurent controlul asupra comportamentului. Perturbarea nu se datorează unor cauze patologice ușor decelabile, vizibile sau efectelor fiziologice provocate de administrarea unor substanțe*” (DSM-IV-TR, 2003, p. 526).

Dacă în DSM-III definiția recurgea la termenul „existență”, în DSM-IV, autorii preferă termenul „prezență”. Mai mult, se observă că în noua definiție a personalității multiple, conceptul cheie este cel de *identitate*, nu de personalitate sau comportament. Spre deosebire de CIM-10, din care tulburarea de identitate disociativă a fost cu totul eliminată, oportunitatea pe care o prezintă DSM-IV este aceea că „lasă o poartă deschisă” pentru studiul personalității multiple.

Tulburarea de identitate reflectă incapacitatea de a integra diverse aspecte ale identității, memoriei și conștiinței. Fiecare stare de personalitate poate fi experimentată ca și cum ar avea o istorie personală, o imagine de sine și identitate distincte, uneori discrepante, inclusiv un nume separat. De obicei, există o identitate primară care poartă numele dat individului și care este pasivă, dependentă, culpabilă, depresivă. Identitățile alternante au frecvent nume și

caracteristici care contrastează cu identitatea primară (de exemplu, sunt ostile, controlate și autodestructive). Identitățile particulare apar în anumite circumstanțe și pot fi diferite din punct de vedere al vârstei, sexului, cunoștințelor generale, afectului predominant. Identitățile dețin în mod repetat și alternativ controlul comportamentului; de asemenea, se pot nega reciproc, pot fi foarte critice una cu cealaltă sau chiar în conflict deschis.

În cazurile clasice, cele două personalități sunt egal dezvoltate, fiecare are memorie, pattern-uri comportamentale și relații sociale proprii; în alte situații, una dintre personalități deține controlul asupra celorlalte, memoria, relațiile sociale și relațiile afective fiind de cele mai multe ori comune, dar în proporții diferite. Adesea personalitățile sunt conștiente unele de altele în diverse grade, iar anumite personalități le pot experimenta pe celelalte ca amici, companioni sau protectori (DSM-III-R, 1993, p. 286). Philip Coons (1984) apreciază că: „*este o greșeală să consideri fiecare personalitate ca fiind un tot separat, ca formând un tot autonom. Celelalte personalități trebuie descrise mai curând ca stări de personalitate, ca alte Euri, ca fragmente de personalitate*” (Ph. Coons, 1984, în I. Hacking, 1998, p. 33).

Principala caracteristică pe care personalitatea multiplă „modernă” și fenomenele de dublă conștiință (personalitate dublă) de acum o sută de ani, o împărtășesc în comun, este aceea că „personalitatea gazdă” este rezervată și inhibată, în timp ce personalitatea alternantă este „vie și animată” (I. Hacking, 1998, p. 47). Primele simptome ale sindromului de personalitate multiplă, destul de frecvente și în alte tulburări, sunt: starea depresivă și tulburările de memorie.

Indivizii cu tulburare de identitate disociativă, prezintă frecvente lacune mnezice, legate de istoria recentă sau îndepărtată de viață. Amnezia este frecvent asimetrică; personalitățile pasive tind să aibă memoria mai redusă, pe când cele ostile, mai „controlate” și așa-zis „protectoare” au memoria mult mai completă. Pierderea memoriei se poate produce nu doar pentru perioade recurente de timp, dar și pentru o perioadă extinsă din copilărie – are loc o pierdere a memoriei biografice.

Ian Hacking (1992), ilustrează prin studii de caz, confuziile care se produc între tulburările de memorie din sindromul personalității multiple și „sindromul falsei amintiri” (*False Memory Syndrome*), definit ca rememorarea unui ansamblu de evenimente din trecut care „nu au avut loc niciodată” (uneori aceste amintiri pot contrazice în mod flagrant realitatea!). Dacă amintirile neplăcute sunt șterse în mod deliberat din conștiință, se poate vorbi de „falsa conștiință de sine”. Chiar și atunci când ștergerea din memorie a evenimentelor neplăcute sau traumatizante ale vieții se face inconștient, mecanismul diferă de refulare, în acest caz factorul moral deținând un rol esențial. De altfel, disocierea din cazurile de personalitate multiplă este determinată întotdeauna de aspecte defensive de ordin moral (I. Hacking, op. cit., p. 400). Trecerea de la o identitate (personalitate) la alta se face, de regulă, brusc (în decurs de câteva secunde sau minute), dar, mai rar, poate fi graduală (durează ore sau zile). Tranziția este provocată de un stres psihosocial sau de conflictul dintre personalități. Atunci când traversează perioade dificile,

personalitățile multiple fac permutări de la o personalitate la alta și își asumă de fiecare dată un personaj din repertoriul lor. Clinicienii au relevat că pacienții cu tulburare disociativă se raportează la personalitățile alternante ca la un *alter-ego*, asumat; multiplii spun: „un alter a ieșit sau este pe punctul de a ieși” (I. Hacking, 1998, p. 48). „*Noi întreținem în permanență un raport mimetic cu ceilalți. Artă, de la cel mai înalt nivel și până la artă mediocră, ne oferă o serie de personaje stilizate, în care noi punem anumite aspecte din stilul nostru personal [...] în urma unei selecții noi ne construim propriile personaje*” (I. Hacking, op. cit., p. 55).

Numărul de identități variază de la două, la mai mult de o sută. Jumătate din studiile de caz raportate, se referă la indivizi cu zece sau mai puține identități⁴.

Cauzele apariției personalității multiple se referă la abuzuri severe, cel mai frecvent de natură sexuală, relații incestuoase sau alte traume puternice suferite în copilărie. Deși își are debutul în perioada copilăriei mici, în cele mai multe cazuri, tulburarea de personalitate multiplă, devine manifestă în jurul vârstei de 30 de ani, și chiar mai târziu. Este o tulburare cronică și apare de 3-9 ori mai frecvent la femei, decât la bărbați (nouă din zece personalități multiple sunt femei). Se întâlnește mai ales la femeile cu tulburări anxio-depresive, fiind asociată cu conversie, amnezie, componente suicidare, automutilare (se constată prezența rolului identității sexuale și al isteriei în practica clinică, mai ales în cea franceză!). Impulsivitatea și schimbările bruște și intense în relațiile interpersonale, pot justifica un diagnostic concomitent de personalitate borderline.

Important de reținut este că personalitatea multiplă trebuie distinsă de *simulare*, situație în care tulburarea aduce un beneficiu secundar, dar și de tulburările factice, în care poate exista un pattern comportamental de solicitare a ajutorului.

În lucrarea, *L'âme réécrite. Étude sur la personnalité multiple et les sciences de la mémoire*, Ian Hacking pune în evidență trei caracteristici constante ale fenomenologiei personalității multiple: 1. cea mai mare parte a pacienților sunt femei; 2. „alter” este mai tânăr decât personalitatea gazdă (frecvent un copil); 3. ambivalență în ceea ce privește sexualitatea (I. Hacking, 1998, p. 125).

5.1. Diagnosticul diferențial în raport cu schizofrenia

Personalitățile multiple pot să aibă „episoade schizofreniforme”, adică pentru o scurtă perioadă de timp se comportă și acționează în mod similar schizofrenilor. În plus, multe din simptomele clasice ale schizofreniei sunt mai curând simptome caracteristice personalității multiple.

În pofida asemănărilor numeroase, schizofrenia și personalitatea multiplă sunt entități clinice distincte. Kurt Schneider (1939) enumera unsprezece simptome

⁴ Dacă în cazurile clasice sunt puse în evidență numai două personalități alternante, în practica clinică de astăzi, se cunosc și multiplii cu cel puțin douăzeci de personalități alternante.

distinctive ale schizofreniei, care ar putea să o diferențieze în raport cu personalitatea multiplă.

Schizofrenia debutează, de obicei, în jurul vârstei de 20 de ani, cauzele sale putând fi de ordin genetic sau neurochimic; bolnavul reacționează la tratament medicamentos, logica sa este alterată și, cel mai distinctiv simptom, prezintă *ambivalență* în plan afectiv și intelectual (se exprimă prin manifestări simultane de emoții, atitudini și comportamente contradictorii). La acestea se adaugă distorsiuni care afectează sentimentul realității.

Personalitatea multiplă apare în jurul vârstei de 30 de ani sau chiar mai târziu; subiectul nu reacționează la tratament chimio-terapeutic; la personalitățile alternante, logica nu este în niciun fel afectată, iar mecanismul psihologic consubstanțial este *clivajul*. În acest caz, nu apar perturbări ale sentimentului realității, ci doar „fracturi” între fragmente succesive de timp.

Dacă în schizofrenie există o „sciziune” între ceea ce gândește și ceea ce face subiectul, la nivelul personalității multiple nu apare nicio falie la nivelul vreuneia dintre personalitățile alternante; acestea sunt „perfect complete” și total independente. Ca un corolar, putem spune că diferența dintre schizofrenie și personalitatea multiplă este similară diferenței dintre „alterare” și „alternare”!

6. Cazurile de personalitate multiplă - o explicație

Mecanismul psihologic care stă la baza apariției fenomenului de personalitate multiplă, nu este încă foarte bine cunoscut. Specialiștii caracterizează dezvoltarea personalităților alternante ca fiind „expresia unui mecanism de apărare psihofiziologic înăscut”, și anume, al disocierii. Spiegel evidențiază că, dacă problema dezintegrării sensului identității a fost îndelung aprofundată, mai rămân două lucruri de studiat: memoria și suferința psihică (I. Hancking, 1998, p. 30). Prin mecanismele disociative ale personalității, individul încearcă să elimine din câmpul conștiinței, amintirile și emoțiile dureroase, în scopul de a se apăra (F. Lelord, C. André, 2003, p. 264). Personalitatea multiplă este simultan un mecanism de apărare și adaptare, un răspuns la o traumă precoce și repetată, cel mai adesea de ordin sexual. Personalitățile alternante sau complementare, „alter-ego-urile”, sunt entități psihice apărute în anii copilăriei mici, modalități de manifestare a fantasmelor sau plâsmuirii⁵ ale minții unor copii torturați, incapabili să suporte durerea.

Dorothy O. Lewis, cercetătoare la Universitatea Yale, nota că: „personalitățile complementare violente sunt, de obicei, caricaturi ale răului sau amintiri ale răului; ele sunt personaje formate în mintea unor copii chinuți, pentru a le prelua suferința și a-i apăra de dușmani, reali sau imaginari. Ele personifică puterea, curajul și voința necesare unui copil torturat, pentru a supraviețui. În orice caz, sunt creații ale minții copilului” (Lewis, 2001, p. 142). Este ca și cum

⁵ Unii cercetători susțin că personalitățile multiple pot să activeze fantasme care nu apar în abuzul sexual, acești pacienți fiind extrem de manipulatori.

acești copii grav abuzați s-ar autohipnotiza, detașându-se în acest fel de situația lor. Ei văd ce se întâmplă, dar nu simt nimic, de parcă totul s-ar întâmpla „în afara lor”, „unor alți indivizi, mult mai puternici, care pot îndura mai bine suferința”. În acest timp, „altcineva străin”, din interiorul lor, devine personalitatea „ocrotitoare”. Una din personalitățile alternante este întotdeauna o personalitate protectoare. Între această personalitate ocrotitoare și copil, se stabilește o relație de enigmatică ambivalență. „Protectorul” își asumă tot calvarul torturii și durerii suportate de copil, dar, în anumite situații, îl amenință pe acesta din urmă „reproșându-i tot chinul îndurat” (D. Lewis, 2001, p. 145).

Otto Rank a descris „dubla conștiință” ca pe un tip de *narcisism*, idee care a fost preluată de Sheldon Bach. Procesul de dedublare poate fi considerat *un guardian narcisic*, cu funcția de a organiza pulsunile. Această perspectivă asupra dedublării, a permis pătrunderea în vocabularul fenomenelor de disociere, a unei noțiuni noi: aceea de „autoclivaj narcisic”, strâns legată de cea de proiecție (F. Couchard *et al.*, 2001, p. 76).

Pentru Sandor Ferenczi, orice copil traumatizat care nu se simte iubit ajunge *să-și fragmenteze o parte din el însuși, de care se separă prin autoclivaj*. Această parte a Eului, datorită caracteristicilor sale patologice, poate fi considerată „bolnavă”; partea intactă, „sănătoasă” a Eului, va manifesta compasiune pentru partea „bolnavă”: „*totul se petrece [...] ca și cum sub presiunea unui pericol iminent, un fragment din Eul copilului se clivează sub forma unei instanțe autoperceptive, cu caracter defensiv*”. Evident este vorba de un *mecanism defensiv*, împotriva unei amintiri traumatice; trauma „a distrus o parte a personalității”, iar cealaltă continuă să existe, ca și cum ar fi *anesteziată*: „știe tot, dar nu simte nimic”.

Un fapt important trebuie reținut, și anume, acela că personalitatea protectoare, produs primitiv al imaginației copilului torturat, nu are conștiință morală și „nu distinge binele de rău”. Dacă în tendința ei defensivă, una din personalitățile alternante comite delict, din punct de vedere juridic, responsabilă este „personalitatea gazdă”.

În studiile sale referitoare la tulburările de personalitate, Sherrill Mulhern relatează câteva evenimente stupeficante cu privire la dezbaterile juridice, apărute în jurul fenomenului de dedublare a personalității. Astfel, în cazurile în care era diagnosticată o tulburare de personalitate multiplă, s-au întâlnit avocați care solicitau condamnarea personalității complementare, considerată răspunzătoare de crimă (S. Mulhern, în S. Laurens, 2002, p. 105). „Individul corporal” fiind «indisociabil», pedepsirea „personalității criminale” prin condamnarea sau uciderea individului, este însoțită, în mod logic, de pedepsirea și/ sau eliminarea personalităților inocente. *Din punct de vedere legal și juridic, disocierea nu este admisă*. (ibidem, p. 107).

Deși, se presupune că individul este „indivizibil” din punct de vedere legal și psihologic, fundamentul propriei identități îi scapă, totuși...

7. Personalitatea multiplă – o validare „experimentală”

Tulburarea numită personalitate multiplă nu poate fi validată prin teste de laborator. Fenomenul este cu totul deosebit, diferitele personalități putând avea reacții psihologice diferite: temperatura și tensiunea arterială pot varia; personalități distincte pot avea acuități vizuale diferite; în plus, s-au înregistrat cazuri de reacții alergice diferite, în funcție de personalitatea dominantă. De asemenea este posibil să varieze performanțele la anumite teste psihologice, și chiar tipul de activitate cerebrală înregistrată de encefalogramă. Modificarea expresiilor faciale constituie primul indiciu al apariției personalității alternante. Numai niște actori extrem de talentați, trecând de la un rol la altul, pot simula modificările psihologice care intervin spontan, când indivizii suferind de personalitate multiplă trec dintr-o stare în alta.

În ciuda tuturor acestor inconveniente, fenomenul de personalitate multiplă a putut fi „obiectivat” cu ajutorul unei metode experimentale, și anume, prin diferențiatorul semantic Osgood⁶.

În anul 1954, Osgood și Luria au pus foarte bine în evidență un caz de personalitate multiplă (triplă), cu ajutorul diferențiatorului semantic. Pacientul trebuia să situeze trei cuvinte: „Eu”, „drag” și „tată”, pe scalele diferențiatorului semantic. Proba s-a aplicat în momente de timp diferite, corespunzătoare manifestărilor celor trei personalități. S-a constatat că, în funcție de personalitatea activată, cuvintele ocupau poziții diferite în spațiul tridimensional, ca și cum ar fi fost vorba de persoane diferite (M. Huteau, 1999, p. 102).

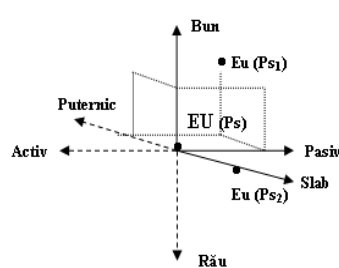

Figura 1

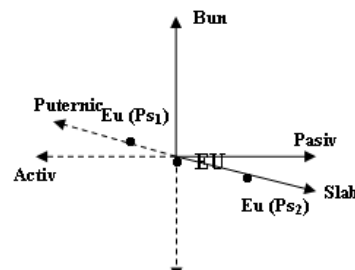

Figura 2

⁶ Diferențiatorul semantic Osgood (1952), rezultat al cercetărilor asupra semnificației conduitelor, permite caracterizarea conotației cuvintelor, frazelor sau obiectelor, după un model tridimensional. Pentru a pune în evidență aceste trei dimensiuni se prezintă subiectului o serie de scale (în general, în șapte trepte), ai căror poli sunt adjective antonime (cald-rece, greu-ușor etc.), iar acesta trebuie să situeze o serie de cuvinte pe aceste scale. Scalele pot fi regrupate în trei clase, care corespund celor trei dimensiuni ale conotației: 1. evaluare; 2. forță, și; 3. activitate. Scalele definind evaluarea, corelează puternic cu scala bun-rău, cel definind forța, cu scala slab-puternic și cele care definesc activitatea, cu scala activ-pasiv. Aceste trei dimensiuni fiind ortogonale, fiecare cuvânt poate fi reprezentat într-un spațiu tridimensional. Dacă se aleg cuvintele cu semnificație puternică pentru individ, poziția lor în spațiul celor trei dimensiuni, furnizează informații despre personalitate.

8. Personalitatea multiplă în cercetările clinice contemporane

Pentru teoreticienii francezi ai personalității multiple, clivajul Eului este întotdeauna articulat cu noțiunea de traumatism real și, mai ales, de abuz sexual. Pe de o parte, subiectul care a fost abuzat îl va „încorpora” pe cel care l-a persecutat, iar pe de altă parte, va cliva o parte din personalitatea sa (aceea parte care a „suferit” traumele sexuale). Clivajul Eului nu are sens fără noțiunea de traumă reală; în caz contrar, este vorba mai degrabă de o simulare reușită. De fapt, în psihopatologia franceză sunt admise două poziții: unii autori consideră, conform tradiției freudiene, că în cele mai multe cazuri traumele sunt reconstituite sau re-elaborate, alții cred că în cele mai multe cazuri, orice clivaj al Eului este legat de un traumatism real. Este o diferență similară diferenței dintre apărare și adaptare.

B. Brusset (1999) distinge *hiperadaptarea aparentă* din situația de *Sine fals*, de cazurile limită, de alienarea isterică la dorința „celuilalt” și de diviziunile subiective. În acest din urmă caz, „traumatismele sunt reale”, fiind produse fie de carență afectivă, fie de abuz sexual și „necesită o reparație narcisică, niciodată suficientă” (C. Chabert *et al.*, 1998, p. 88).

Jean-Claude Maleval postulează existența unei diferențe între „Eul divizat” și „subiectul divizat”: primul încearcă să-și remedieze clivajul, cel de-al doilea nu-și găsește „liniștea”, decât în asumarea celui dintâi (J.-C. Maleval, *Du sujet divisé*, în F. Sauvagnat, 2001, p. 99).

Contrar modelelor teoretice cu privire la trauma psihică și la „personalitățile duble” elaborate de Janet, teoreticienii nord-americani ai personalității multiple de la sfârșitul anilor '70, susțineau că aceste personalități „nu sunt reale”, ci respectivii indivizi „ar poseda mai multe sisteme mentale, care funcționează simultan, și adesea inconștient”, la fel ca un computer. Acest model structural sugerat în fond de DSM-III, definea personalitățile multiple ca entități persistente, relativ independente.

Unul dintre combatanții teoriilor lui Janet, Richard Kluft, scria că personalitatea multiplă reprezintă: „o stare de dezagregare a Eului ce reflectă un mod specific – relativ stabil și durabil al mobilizărilor selective ale conținutului și funcțiilor mentale, care poate fi interpretat în plan comportamental, prin „reluare” și joc de rol și care este sensibil la stimulările intraphice, interpersonale și la cele provenite din mediu. Acesta este organizat în și asociat cu un mod relativ stabil de activare neuropsihofiziologic, cu un conținut psihodinamic decisiv [...] individul este conștient de propria identitate și de propriile gânduri, fiind capabil să inițieze atât procese mintale, cât și acțiuni” (Kluft, 1991, în F. Sauvagnat, 2001, p. 135).

Kluft insinuează (contrar ipotezelor DSM!) că toate personalitățile alternante pot funcționa ca entități autonome, încă din copilărie. Personalitățile alternante dominante sau persecutorii sunt descrise ca fiind capabile să atace, să comande sau să tulbure pe celelalte personalități alternante, exercitându-și influența fără a prelua controlul asupra corpului pacientului sau, dimpotrivă, pot să-l controleze și să-l pună în situații compromițătoare sau periculoase, în scopul de a perturba pe

membrii cei mai „fragili” ai sistemului intern (Kluft, 1991). Dacă nu sunt diagnosticate și controlate la timp, aceste cazuri pot crea grave probleme.

Kluft conchide că personalitatea multiplă este mai întâi de toate o tulburare care pune în joc *disimularea*, afirmând că propriile sale exemple clinice lasă să se înțeleagă că, înainte de diagnostic, aproximativ 80% dintre „multiplii” și, prin extensie, familia și prietenii lor, ignoră existența celorlalte personalități. Putnam (1989) relevă că cel mai important lucru în terapie (prin care se încearcă „dizolvarea” personalităților secundare!), este identificarea „personalității gazdă” (principale).

Granaway (1995) consideră că personalitățile multiple sunt indivizi cărora le lipsește sentimentul de sine *stabil* și *coeziv*, iar personalitățile alternante sunt expresia comportamentală a stării lor mentale și emoționale fluctuante.

Karl Menninger refuză să asocieze ideea de consistență, noțiunii de „diviziune subiectivă”, considerând că adevăratul subiect nu poate fi decât Eul conștient. Autorul apreciază că importanța acordată clivajului în fenomenele de disociere este exagerată, iar modelul general care constă în a opune consistența absolută a Eului, unei inconsistențe a mecanismelor inconștiente⁷, reprezintă o alegere reduționistă, în raport cu elaborările freudiene (K. Menninger, în F. Sauvagnat, 2001, p. 105-106).

H. Searles (1986) este unul dintre autorii care a descris procesele de identitate duală și multiplă la personalitatea borderline, unde clivajul deține un rol central.

Heinz Kohut și Fairbairn arată că clivajul Eului apare în momentul în care copilul începe să-l păcălească pe „celălalt parental”, fără a recunoaște ca atare acest lucru. Astfel, încapsulat în profunzimile psihismului, ar lua naștere un fel de subiect „in-autentic” (în acest caz psihoterapia are drept obiectiv să-i restituie individului, autenticitatea). Kohut și Fairbairn sunt autorii care l-au inspirat cel mai mult pe Otto Kernberg, cel mai înfocat susținător al noțiunii de clivaj al Eului.

Otto Kernberg (1975) demonstrează că mecanismele de apărare puse în joc în cazurile de personalitate multiplă sunt: clivajul, identificarea proiectivă, idealizarea, negarea, omnipotența narcisică (de fapt, defense de tip narcisic).

„Sinteza, scrie Kernberg, *introiecțiile și identificările precoce, apoi cele tardive, la nivelul unui Eu cu identitate stabilă, reprezintă o sarcină esențială, dincolo de dezvoltarea și de integrarea Eului*” (O. Kernberg, în F. Sauvagnat, 2001, p. 111). Imposibilitatea integrării servește Eului drept defensă, în scopul de a împiedica difuziunea anxietății și de a proteja nucleele Eului, construite în jurul introiecțiilor pozitive. Disocierea sau diviziunea defensivă reprezintă în esență, în concepția lui Kernberg, mecanismul de clivaj al Eului.

În mod normal, estimează Kernberg, acest mecanism ar trebui să se estompeze odată cu vârsta; totuși, în cazurile de personalitate borderline, clivajul

⁷ Perspectiva de a atribui o consistență producțiilor inconștiente se lovește în mod sistematic de o obiecție clasică: aceea care constă în a susține că fenomenele umane sunt de ordinul comprehensibilului (Jaspers) sau de a considera că orice experiență subiectivă nu poate fi decât o experiență a conștiinței (Husserl).

destinat evitării anxietății se menține cu prețul anulării proceselor de integrare a Eului. Starea limită se diferențiază de psihoze prin aceea că în cazul celor din urmă, predomină fuziunea regresivă dintre imaginea de sine și de obiect; în schimb, în cazurile borderline, predomină fixația la procesul patologic de clivaj. Clivajul, cauza determinantă a vulnerabilității Eului, datorită eșecului de integrare a agresivității, va fi cu atât mai important, cu cât antrenează o serie de alte operații defensive: idealizare, identificare proiectivă, negare, omnipotență și devalorizare, incapacitate de sinteză a obiectelor internalizate.

Clivajul este un mecanism frecvent întâlnit la personalitățile multiple, narcisice și borderline. Numeroase studii demonstrează faptul că, frecvent, cazurile de personalitate multiplă, prezintă caracteristicile personalității borderline, creându-se astfel toate premisele de a fi confundată cu aceasta. S-a ajuns chiar la concluzia că stările limită nu sunt nimic altceva decât fenomene de tip „personalitate multiplă” și, în consecință, trebuie tratate ca atare. Pe de altă parte, caracteristicile esențiale ale personalității borderline se pot întâlni la mulți dintre subiecții nevrotici. Clivajul apare atât la nevrotici, divizați prin mesajul simbolic inconștient, cărui încercă să-i opună rezistență prin mecanisme imaginare, cât și la psihotici, confrunțați dincolo de relațiile de tip „ca și cum”, cu enigma „semnificațiilor reali” (Lacan) și prin aceasta chiar cu absența semnificațiilor fundamentali, ce ar putea să dea consistență simbolicului.

Bibliografie

1. ANDRE, J.; LANOUZIERE, J.; RICHARD, F., *Problématiques de l'hystérie*, Paris, Dunod, 1999.
2. BERGERET, J., *La personnalité normale et pathologique*, Paris, Dunod, 1985.
3. BINET, A., *Dedublarea personalității și inconștientul*, București, Editura IRI, 1998.
4. CAÏN, J., „Identité et self”, în: *Le double jeu. Essai psychanalytique sur l'identité*, Paris, Payot, 1977, p. 129-143.
5. CARROY, J., *Les personnalités doubles et multiples. Entre science et fiction*, Paris, Presses Universitaires de France, 1993.
6. CHABERT, C.; BRELET-FOULARD, F.; BRUSSET, B., *Névroses et fonctionnements limites*, Paris, Dunod, 1998.
7. CHABROL, H.; CALLAHAN, S., *Mécanismes de défense et coping*, Paris, Dunod, 2004.
8. COHEN, B. M.; GILLER, E.; LYNN, W., *Multiple Personality Disorder from the Inside Out*, Lutherville, The Sindran Press, 1993.
9. COUCHARD, F.; SIPOS, J.; WOLF, M., *Phobie et paranoïa. Étude de la projection*, Paris, Dunod, 2001.
10. FENICHEL, O., „Une somme”, în *L'identification. L'autre c'est moi*, Paris,

- Tchou (Ed.), 1978, p.135 –155.
11. FREUD, S., *Essais de psychanalyse*, Paris, Petite Bibliothèque Payot, 1923/1996.
 12. FREUD, S., *Abrégé de psychanalyse*, Paris, Presses Universitaires de France, 1938/1995.
 13. GELDER, M.; GATH, D.; MAYOU, R., *Tratat de psihiatrie Oxford* (ed. a II-a) (trad. lb. rom.), Editat de Asociația Psihiatrilor Liberi din România și Geneva Initiative on Psychiatry, 1994.
 14. HACKING, I., *L'âme réécrite. Étude sur la personnalité multiple et les sciences de la mémoire*, Institut Synthélabo, Paris, 1998.
 15. HARTMANN, H., „Le Moi autonome” în B. GRUNBERGER; J. CHASSEGUET-SMIRGEL (coord.), *Le ça, le moi le surmoi. La personnalité et ses instances*, Paris, Sand (Ed.), 1985, p. 203-219.
 16. HUTEAU, M., *Manuel de psychologie différentielle*, Paris, Dunod, 1999.
 17. IONESCU, G., *Tulburările personalității*, București, Editura Asklepion, 1997.
 18. IONESCU, Ș.; JACQUET, M.-M.; LHOTE, C., *Mecanismele de apărare. Teorie și aspecte clinice*, Iași, Polirom, 2002.
 19. JASPERS, K., *Psychopathologie générale*, Paris, F. Alcan, 1928.
 20. KAFKA, J. S., *Realități multiple în psihanaliză*, București, Editura Trei, 1999.
 21. KERNBERG, O., „Narcissisme normal et narcissisme pathologique”, în J.-B. PONTALIS (coord.), *Narcisses*, Paris, Gallimard, 2000, p. 271-311.
 22. KERNBERG, O., *La personnalité narcissique*, Paris, Dunod, 2002.
 23. LACAN, J., „Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je”, în *Écrits II*, Paris, Éditions du Seuil, 1970.
 24. LAING, R. D., *Le moi divisé*, Paris, Stock Plus, 1970.
 25. LARSEN, R. J.; BUSS, D. M., *Personality psychology: domains of knowledge about human nature* (2nd ed.), Boston – Burr Ridge – Dubuque, McGraw-Hill, 2005.
 26. LAURENS, S., *Les conversions du Moi. Essais de psychologie sociale*, Paris, Desclée de Brouwer, 2002.
 27. LELORD, F.; ANDRÉ, C., *Cum să ne purtăm cu personalitățile dificile*, București, Editura Trei, 2003.
 28. LEVI-STRAUSS, C., „Le dédoublement de la représentation dans les arts de l'Asie et de l'Amérique”, în *Anthropologie structurale*, Paris, Plon, 1985, p. 279 – 321.
 29. LEWIS, D. O., *Vinovați de demență*, Editura Alfa, București, 2001.
 30. LINGIARDI, V., *Les troubles de la personnalité*, Paris, Flammarion, 1996.
 31. PLUTCHIK, R., „A Theory of Ego Defenses”, în H. R. CONTE; R. PLUTCHIK, *Ego Defenses: Theory and Measurement*, New York, John Wiley & Sons, 1995, p. 13-37.
 32. POSTEL, J. (coord.), *Dictionnaire de psychiatrie et de psychopathologie clinique*, Paris, Larousse, 1995.

33. PRINCE, M., *La dissociation d'une personnalité*, Paris, F. Alcan et Guillaumin, 1971.
34. RACAMIER, P. C., *Les schizophrènes*, Paris, Payot, 1980.
35. RANK, O. *Dublul. Don Juan*, Iași, Editura Institutul European, 1997.
36. RIBOT, T., *Logica sentimentelor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
37. RIBOT, T., *Patologia personalității*, București, Editura Științifică, 1996.
38. SAUVAGNAT, F. (coord.), *Divisions subjectives et personnalités multiples*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2001.
39. SPADONE, C., *La maladie mentale. Recherches et théories*, Paris, Flammarion, 1995.
40. STEVENSON, R. L., *Le cas étrange du Dr. Jekyll et de M. Hyde*, Paris, Flammarion, 2000.
41. WIDIGER, T. A., „Personality disorders in the 21st century”, în *Journal of Personality Disorders*, N°14, pp. 3-16, 2000.
42. *** *Manual pentru Diagnosticul și Statistica tulburărilor mentale (DSM–III–R)*, (trad. lb. rom.), București Editat de Asociația Psihiatrilor Liberi din România, 1993.
43. *** *Manual de diagnostic și statistică a tulburărilor mentale*, Ediția a IV-a Revizuită - DSM–IV–TR – 2000,(trad. lb. rom., coord. științific: A. ROMILĂ), București Editat de Asociația Psihiatrilor Liberi din România, 2003.
44. <http://www.aapel.org/bdp/BLdsm.html>: *tulburări de personalitate, personalitățile patologice*.
45. <http://psychologydoc.com/Psychol.htm>: *multiple personality*.